

**ELEKTRONIČKO NASILJE MEĐU MLADIMA - PREGLED SUVREMENIH
SPOZNAJA I MOGUĆNOSTI ZA KREIRANJE INTERVENCIJA**

Dr. sc. Sabina Mandić²
Odsjek za poremećaje u ponašanju
Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Hrvatska

Sažetak: Djeci i mladima virtualno je okruženje postalo sastavni dio svakodnevnog života, u kojem obavljaju svakodnevne obveze, školske zadatke, odrastaju, razvijaju se i ostvaruju različite razvojne ishode, uspostavljaju i održavaju interpersonalne odnose, formiraju vlastiti identitet i slično. Usljed tako intenzivnog korištenja, ne iznenađuju podaci da je sve veći broj djece i mladih izložen različitim modalitetima elektroničkog nasilja (engl. cyberbullying), pogotovo na društvenim mrežama i putem online videoigara. Elektroničko nasilje definira se kao korištenje interneta s ciljem nanošenja štete, boli ili zastrašivanja druge osobe (Cambridge Dictionary, 2024; UNICEF, 2024), a manifestira se slanjem neugodnih ili prijetećih poruka, objavljivanjem neistinitih informacija, slanjem i/ili proslijeđivanjem foto ili video materijala bez odobrenja osobe čiji se materijali šalju i brojni drugi oblici. Neki podaci ukazuju i na činjenicu da će kroz svoje osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje gotovo svi mladi biti izloženi elektroničkom nasilju (EUKids Online, 2020), bilo iz uloge počinitelja, žrtve ili pak promatrača, što može dovesti i do brojnih nepoželjnih posljedica koje mogu narušiti svakodnevno funkcioniranje mlade osobe. Slijedom navedenog, glavni cilj ovoga rada je prikazati relevantne znanstvene spoznaje o elektroničkom nasilju među djecom i adolescentima, te prikazati recentne prevalencijske podatke o učestalosti nasilja putem društvenih mreža, ali i online videoigara. Također, prikazane su i smjernice za kreiranje psihosocijalnih preventivnih i tretmanskih intervencija u ovome području, kao i primjeri već razvijenih i evaluiranih programa. Navedenim prikazom literature, te primjerima iz prakse doprinosi se širenju korpusa znanja znanstvenika, ali i kliničara o ovoj vrlo aktualnoj temi i brzo mijenjajućem fenomenu, te se daju temeljne smjernice za kreiranje i razvoj intervencija usmjerenih djeci i mladima.

Ključne riječi: elektroničko nasilje, cyberbullying, djeca, adolescenti, intervencije

UVOD

S razvojem tehnologije i interneta, razvile su se i brojne mogućnosti koje nam pruža virtualno okruženje, poput organiziranja aktivnosti slobodnog vremena i putovanja, informiranja i čitanja vijesti, obavljanja svakodnevnih poslovnih, privatnih ili pak školskih obveza i slično. Također, brojne promjene dogodile su se i u načinu komunikacije i interakcije s drugima, pri čemu se prije otprilike petnaestak godina krenulo od jednostavnih SMS poruka i poziva, dok danas postoje brojni modaliteti online komunikacije poput video poziva, društvenih mreža, aplikacija za dopisivanje i razmjenu foto i video materijala, aplikacije za upoznavanje novih ljudi i brojne druge. S obzirom na navedeno, ne iznenađuje činjenica da gotovo 70% svjetske populacije aktivno koristi Internet svakodnevno, oko 60% ima aktivan profil na barem jednoj društvenoj mreži (Digital Report, 2023), a komunikacija se u većoj mjeri odvija online nego offline (Lieberman i Schroeder, 2020). Usmjermimo li se na dob korisnika interneta, rezultati gotovo pa jednoznačno govore u prilog tome da su djeca i mladi u dobi od otprilike 11. do 24. godine života najaktivniji korisnici interneta, odnosno u najvećoj mjeri borave u virtualnom okruženju (Forbes, 2024; Santre, 2023; Statista, 2024). Navedeni podatak je očekivan,

² Autor za korespondenciju: sabina.mandic@erf.unizg.hr

pogotovo znajući da mladi u online, odnosno virtualnom okruženju upoznaju sebe, grade i istražuju vlastiti identitet, zadovoljavaju svoje psihološke potrebe, upoznaju vršnjake i komuniciraju s njima, pretražuju informacije i dijele vlastite sadržaje s drugima (Craig i sur., 2020; Makaranova i Makaranova, 2019; Mandić i Rakić, 2023). Uz sve prednosti virtualnog okruženja, valja imati na umu i određene rizike kao što su otvaranje lažnih profila, kreiranje i širenje krivih i lažnih informacija, razvoj ovisnosti o internetu, te elektroničko nasilje (engl. *cyberbullying*) koje je upravo među populacijom djece i mladih najraširenije (Pichel i sur., 2021; Santre, 2023; Zhu i sur., 2018). Slijedom uvodno prikazanih podataka, glavni je cilj ovoga rada prikazati relevantne znanstvene spoznaje o elektroničkom nasilju među djecom i adolescentima, koji predstavljaju populaciju u najvećem riziku za činjene i doživljavanje ove vrste nasilja, te prikazati recentne prevalencijske podatke o učestalosti ovog oblika nasilja. Također, bit će prikazane smjernice, odnosno temeljna načela i standardi za kreiranje psihosocijalnih preventivnih i tretmanskih intervencija u ovome području. Ključni znanstveni doprinos ovoga rada ogleda se u isticanju standarda kvalitete i načela učinkovitosti prilikom kreiranja psihosocijalnih intervencija u području elektroničkog nasilja među mladima, te davanju smjernica za kreiranje istih u ovome području.

ELEKTRONIČKO NASILJE – POJMOVNO ODREĐENJE I MODALITETI

Elektroničko nasilje (vrlo često je korištena i engleska inačica „*cyberbullying*“) definira se kao namjerno i opetovano nanošenje štete drugome korištenjem računala, mobitela ili drugih elektroničkih uređaja (Cambridge Dictionary, 2024; Kowalski i sur., 2014; Patchin i Hinduja, 2006; Stojanović i Macanović, 2022; Subramaniam i sur., 2022; UNICEF, 2024). Kao ključne specifičnosti elektroničkog u odnosu na „tradicionalne“ (offline) oblike nasilja ističu se anonimnost počinitelja, izuzetno brzo širenje informacija i neograničena publika, nemogućnost brisanja (trajnog uklanjanja) podijeljenog sadržaja, nepostojanje „sigurnog mjesta“, sveprisutnost elektroničkog nasilja, drugačija uloga promatrača, smanjena odgovornost za počinjeno neprihvatljivo ponašanje, te mogućnost višestrukog dijeljenja istog sadržaja (Arnarsson i sur., 2020; Graf i sur., 2022; Huang i sur., 2023; Mandić i Radić Bursać, 2023; Ovejero i sur., 2016). Postoji čitav niz različitih vrsta, odnosno modaliteta elektroničkog nasilja poput širenja povjerljivih informacija bez pristanka, elektroničko klevetanje, elektroničko uhođenje, „provaljivanje“ u profile na društvenim mrežama, vrijeđanje, krađa identiteta, poticanje grupne mržnje, isključivanje iz online grupa s vršnjacima, dogovaranje i snimanje fizičkog napada na pojedinca (engl. *happy slapping*), zastrašivanje, omalovažavanje i prijetnje, seksualna ucjena, osvetnička pornografija, elektroničko mamljenje (engl. *cybergrooming*), slanje i/ili prosljeđivanje tuđih eksplicitnih foto ili video materijala i brojni drugi (Agustinić i Yusuf, 2023; Bauman, 2015; Huang i sur., 2023; Mandić i Radić Bursać, 2023; Stojanović i Macanović, 2022). S obzirom na sve prikazane specifičnosti i modalitete elektroničkog nasilja, neki autori navode kako su posljedice ovog oblika nasilja puno ozbiljnije, dugotrajnije i utječu na cjelokupno zdravlje mlade osobe, prije svega na mentalno zdravlje, ali i na socijalno i fizičko, pri čemu se najčešće ističu samoozljeđivanje i pokušaji suicida (Huang i sur., 2023; Mandić i Radić Bursać, 2023; Skilbred-Fjeld i sur., 2020; Yang i sur., 2021).

PREVALENCIJA ELEKTRONIČKOG NASILJA MEĐU DJECOM I MLADIMA

Istraživanja provedena kako u svijetu, tako i na specifično europskom području ukazuju na izrazito visoku uključenost mladih u elektroničko nasilje, bilo da je riječ o ulozi žrtve, počinitelja, žrtve-počinitelja ili pak promatrača (EUKids Online, 2020). U Tablici 1. prikazani su ključni rezultati odabranih svjetskih i europskih te specifično hrvatskih istraživanja koja ukazuju na trendove uključenosti mladih u elektroničko nasilje. Uključujući kriteriji za prikaz u navedenoj tablici bili su: (1) rezultati istraživanja unazad šest godina (od 2018. do danas) prije svega zato što je ovo brzo mijenjajuće područje i ono što je danas omogućeno mladima u online okruženju prije nekoliko godina zapravo uopće nije bilo moguće; (2) radovi koji su imali jasno navedenu državu provedbe istraživanja i uzorak sudionika; (3) radovi pisani na engleskom ili hrvatskom jeziku; (4) radovi kojima je bio omogućen pristup, (5) uzorak mladih koji je reprezentativan ili obuhvaća značajan udio populacije te obuhvaća mlade osnovnoškolske i srednjoškolske dobi.

Tablica 1. Prevalencija elektroničkog nasilja – prikaz odabranih studija objavljenih u posljednjih šest godina (2018-2024)

AUTOR I GODINA	DRŽAVA	UZORAK	KLJUČNI REZULTATI
SVIJET I EUROPA			
Athanasίου i sur., 2018	7 europskih zemalja*	N=12 372 mladih u dobi od 14 do 18 godina	Iskustvo elektroničkog nasilja u posljednjih 12 mjeseci - 21.9% mladih Njemačka=24.3%; Grčka=26.8%; Island=13.5%; Nizozemska=15.5%; Poljska=21.5%; Rumunjska=37.3%; Španjolska=13.3% Djevojke – češće iskustvo od mladića
Sorrentino i sur., 2019	8 europskih zemalja**	N=4 847 mladih u dobi od 7 do 19 godina	17.7% mladića bilo uključeno u elektroničko nasilje 10.9% djevojaka bilo uključeno u elektroničko nasilje Nema spolnih razlika kada je riječ o viktimizaciji
Craig i sur., 2020	42 uključene zemlje***	N=180 919 mladih u dobi od 11 do 15 godina	Djevojke – češće žrtve elektroničkog nasilja i prevalencija se povećava s dobi Mladići – češće počinitelji elektroničkog nasilja i prevalencija se povećava s dobi
Calmaestra i sur., 2020	Ekvador i Španjolska	N=33 303 mladih u dobi od 11 do 18 godina	9.4% žrtva elektroničkog nasilja 3.7% počinitelji elektroničkog nasilja 8.8% žrtve-počinitelji elektroničkog nasilja Djevojke češće žrtve, mladići češće počinitelji
Skilbred-Fjeld i sur., 2020	Norveška	N=4 531 mladih u dobi od 18 do 21 godinu	Oko 5% mladih – uključeno u elektroničko nasilje: - 3% žrtve - 1% počinitelji - 1% žrtve-počinitelji Spolne razlike: djevojke – češće žrtve; mladići – češće počinitelji
Martínez i sur., 2020	Peru	N=607 mladih u dobi od 12 do 19 godina	13.6% žrtve elektroničkog nasilja 5.6% počinitelji elektroničkog nasilja 17.0% žrtva-počinitelj elektroničkog nasilja Muški rod – prediktor za počinjenje elektroničkog nasilja
Pichel i sur., 2021	Španjolska	N=2 083 mladih u dobi od 14 do 17 godina	9.4% mladih žrtve elektroničkog nasilja 4.3% počinitelji elektroničkog nasilja 5.8% žrtve-počinitelji elektroničkog nasilja Spolne razlike: djevojke – češće žrtve; mladići – češće počinitelji
Patchin i Hinduja, 2022	Sjedinjene Američke Države	N=1 034 mladih u dobi od 9 do 12 godina (reprezentativni uzorak)	Oko 21% mladih – uključeno u elektroničko nasilje: ✓ 14.5% žrtve ✓ 3.2% počinitelji ✓ 14.8% promatrači Spolne razlike: djevojke češće žrtve i promatrači, mladići češće počinitelji
HRVATSKA			
HR Kids Online, 2020	Hrvatska	N=1 017 mladih u dobi od 9 do 17 godina	4.5% mladih priznalo nasilno ponašanje u virtualnom okruženju prema drugima 9% mladih u dobi od 9 do 11 godina i 13% mladih u dobi od 12 do 14 godina – žrtva elektroničkog nasilja
IDIZ, 2022	Hrvatska	N=17 472 učenika 5. i 7. razreda OŠ, te 3. razreda SŠ	49.0% učenika 7. razreda OŠ smatra elektroničko nasilje izraženim problemom u svojoj generaciji
deShame Hrvatska, 2022	Hrvatska	N=2 016 učenika 1. i 3. razreda SŠ	Seksualno online uznemiravanje – doživjelo 41.2% učenika u proteklih godinu dana 22% od onih koji su slali drugima svoje seksualno eksplicitne materijale – slali su zbog ucjene ili prijetnje
IVNA-ZG, 2023	Hrvatska	N=2 075 učenika OŠ N=5 189 učenika SŠ	30-50% učenika OŠ doživjelo neki od oblika elektroničkog nasilja u posljednja dva mjeseca 20-40% učenika SŠ doživjelo neki od oblika elektroničkog nasilja u posljednja dva mjeseca 16-30% učenika OŠ počinilo neki od oblika elektroničkog nasilja u posljednja dva mjeseca 10-27% učenika SŠ počinilo neki od oblika elektroničkog nasilja u posljednja dva mjeseca

* Njemačka, Grčka, Island, Nizozemska, Poljska, Rumunjska i Španjolska

** Bugarska, Cipar, Francuska, Grčka, Mađarska, Italija, Poljska i Španjolska

*** uključene zemlje: pogledati u referencu Craig i sur., 2020.

Kao što možemo vidjeti iz Tablice 1., prevalencija uključenosti u elektroničko nasilje varira ovisno o državi u kojoj je istraživanje provedeno, te uzorku sudionika istraživanja. Neovisno o tome, jasno je kako je elektroničko nasilje među populacijom djece i mladih vrlo visoko zastupljeno, te je veća vjerojatnost da će kroz svoje osnovnoškolsko i srednjoškolsko biti uključeni u ovu vrstu nasilja (neovisno o ulozi), nego da neće. Kako bi nadišli metodološka ograničenja manjih studija, Li i sur. (2022), te Henares-Montiel i sur. (2022) proveli su sveobuhvatne metaanalize s ciljem sumiranja trenutnog stanja empirijskih istraživanja i uspostave recentne sveobuhvatne procjene prevalencije elektroničkog nasilja među mladima. Li i sur. (2022) analizirajući ukupno 42 studije (sudionici u dobi od 8 do 20 godina) fokusirali su se na žrtve elektroničkog nasilja, te utvrdili da prevalencija viktimizacije iznosi 11.1%. Henares-Montiel i sur. (2022) usmjerili su se na analizu ukupno sedam studija s područja zemalja Europske Unije (ukupno uključeno 25 zemalja), a koje su provedene na reprezentativnim uzorcima mladih u dobi od 12 do 18 godina. Rezultati pokazuju da prosječna prevalencija činjenja elektroničkog nasilja iznosi 11.91%, dok je otprilike 9.62% mladih bilo žrtvama elektroničkog nasilja. Slični trendovi prisutni su i u Hrvatskoj (Tablica 1.), gdje je velik udio mladih bio uključen u elektroničko nasilje, neovisno o ulozi.

Iako većina istraživanja elektroničkog nasilja svoj fokus stavlja na virtualno okruženje općenito ili u kontekstu komunikacije putem društvenih mreža, u posljednje vrijeme sve se češće govori specifično o nasilju u okviru online video igara (pogotovo onih u kojima sudjeluje velik broj igrača) koje do sada nije bilo detaljno istraženo i nema puno podataka. Tako je primjerice istraživanjem provedenom na području Kanade (N=670 mladih u dobi od 8 do 16 godina) utvrđeno da je oko 2% mladih bilo žrtvom, 4-5% bilo je u ulozi promatrača, dok je njih nešto malo manje od 1% priznalo da su bili počinitelji elektroničkog nasilja u online video igri (McInroy i Mishna, 2017). Istraživanje novijeg datuma (Huang i sur., 2019) provedeno na Tajvanu na uzorku od N=902 učenika osnovnih i srednjih škola, pokazalo je da je otprilike 6 do 21% mladih počinilo neki od oblika elektroničkog nasilja u online video igrama, a oko 6 do 31% njih bili su žrtve takvih oblika ponašanja.

Uzevši u obzir sve prethodno navedene spoznaje o prevalenciji elektroničkog nasilja među osnovnoškolcima i srednjoškolcima diljem Europe, ali i Hrvatske, kao i posljedicama ovog oblika vršnjačkog nasilja, nedvojbeno je da postoji velika potreba za kreiranjem psihosocijalnih i psioedukativnih intervencija, kako onih preventivnih, tako i onih tretmanskih, a usmjerenih mladima u ovome području.

NAČELA UČINKOVITOSTI I SMJERNICE ZA KREIRANJE PSIHOSOCIJALNIH INTERVENCIJA U PODRUČJU ELEKTRONIČKOG NASILJA

S obzirom na to da je velik udio djece i mladih tijekom svojeg odrastanja izložen elektroničkom nasilju iz različitih uloga, važno je ulagati u psihosocijalne intervencije kojima je cilj, kada je riječ o preventivnim intervencijama u najvećoj mogućoj mjeri spriječiti nastanak problema, ili pak umanjiti postojeći problem i spriječiti njegov daljnji razvoj i progresiju, ukoliko govorimo o tretmanskim intervencijama. Vodeći se načelima i standardima učinkovitosti, preventivne i tretmanske intervencije, iako dijele mnogo zajedničkih elemenata kojima se treba voditi prilikom njihova osmišljavanja i implementacije, razlikuju se u pojedinim ključnim elementima, stoga će u nastavku teksta biti zasebno prikazani.

Preventivne intervencije u području elektroničkog nasilja

Sveprisutnost elektroničkog nasilja u populaciji djece i mladih nagnala je znanstvenike i praktičare da se u većoj mjeri posvete kreiranju i implementaciji različitih preventivnih psihosocijalnih intervencija (Calvete i sur., 2021), koje definiramo kao stručne postupke individualnog i/ili grupnog savjetovanja, psioedukacije, psihoterapije, učenja i unaprjeđivanja socijalno emocionalnih vještina (Starčević Kaić i sur., 2020). U prevenciji rizičnih i neprihvatljivih ponašanja do sada su se neučinkovitima pokazale jednokratne intervencije utemeljene na davanju informacija i povećavanju znanja, zastrašivanje, primjena „pasivne“ metode poučavanja, poučavanje od strane nekompetentnih stručnjaka, pretjerano

kratke ili pak pretjerano duge intervencije, korištenje knjiga/članaka i slično kao jedine izvore poučavanja bez naknadne analize pročitanog (EMCDDA, 2011; Nation i sur., 2003).

S ciljem smanjenja broja neučinkovitih intervencija, u okviru preventivne znanosti definirani su temeljni standardi i načela učinkovitih preventivnih programa, koji predstavljaju temelj i okvir za razvoj takvih programa, ali i povećavaju vjerojatnost ostvarivanja kvalitetnih i pozitivnih ishoda intervencije (Radić Bursać i Rakić, 2023). Slijedom navedenoga, temeljna načela učinkovitih preventivnih programa jesu (Domitrovich i sur., 2008; Durlak, 2013; EMCDDA, 2020; Gagnon i sur., 2015; Meyers i sur., 2015; Nation i sur., 2003; Weissberg i sur., 2003):

- ✓ SVEOBUH VATNOST – sveobuhvatnost preventivnog djelovanja na različitim razinama i prema različitim okruženjima, te životnim područjima. Navedeno načelo odnosi se i na potrebu za širokim rasponom aktivnosti.
- ✓ RAZNOLIKE METODE POUČAVANJA/RADA – kroz intervenciju se koriste različite metode i tehnike rada, pri čemu je naglasak stavljen na interaktivan rad i praktične sadržaje, te na razvoj vještina (primjerice igranje uloga, samostalno ili grupno rješavanje problemskih zadataka, itd.).
- ✓ DOSTATNO TRAJANJE – programi moraju biti dostatnog trajanja s ciljem ostvarivanja programskih ishoda, pri čemu je potrebno voditi računa da ne budu prekratkog, ali ni predugog trajanja, što može utjecati na njegovu učinkovitost.
- ✓ UTEMELJENOST NA TEORIJI – programi moraju imati teorijsku utemeljenost, te je potrebno procijeniti potrebe populacije kojoj je intervencija namijenjena.
- ✓ USMJERENOST NA POZITIVNE ODNOS I POZITIVNE ISHODE – poticanje i podržavanje pozitivnih odnosa između svih uključenih sudionika intervencije, ali i onih izvan nje.
- ✓ VREMENSKA, RAZVOJNA I SOCIOKULTURALNA PRIKLADNOST – prikladnost intervencije razvojnoj dobi sudionika, te planiranje intervencije prije nego se problem koji želimo spriječiti pojavi. Osim navedenog, važno je osigurati socio-kulturalnu prikladnost programa, kako bi program kod sudionika ostvario željene ishode i bio relevantan.
- ✓ PRAĆENJE PROVEDBE I MJERENJE OSTVARENOSTI POSTAVLJENIH CILJEVA – planiranje i provedba znanstvene evaluacije procesa i učinka, te modifikacija intervencije sukladno dobivenim rezultatima, a s ciljem povećanja njezine učinkovitosti. Također, od velikoj je značaja praćenje i kvalitete implementacije intervencije u sustavu (u praksi).
- ✓ EDUCIRANOST PROVODITELJA – važnost edukacije budućih provoditelja programa, tijekom koje se voditelji upoznaju s teorijskom podlogom programa, načinom njegove provedbe, stjecanje specifičnih znanja i vještina, te podrška za provedbu od strane autora intervencije. Navedeno uvelike doprinosi kvaliteti implementacije programa, a posljedično i učinkovitosti.

Pritom je važno naglasiti da preventivne intervencije koje nisu usklađene s navedenim načelima i standardima preventivne znanosti mogu imati iatrogeni učinak, odnosno mogu pobuditi interes kod sudionika kojima je intervencija namijenjena za upuštanje u određena ponašanja, mogu dobiti nove ideje za „isprobavanje rizika na vlastitoj koži“ i slično (Radić Bursać i Rakić, 2023; Werch i Owen, 2002).

Navedeni standardi i načela učinkovitih preventivnih programa odnose se na sve preventivne intervencije, odnosno predstavljaju smjer kojim bi se trebalo voditi prilikom kreiranja takve vrste intervencija. Ovisno o području koje je u fokusu pojedine intervencije, potrebno je, vodeći se teorijskim utemeljenjem i procjenom potreba ciljane skupine, dodatno obuhvatiti specifična područja i/ili teme kako bi se u što većoj mjeri spriječilo, ili barem odgodilo, upuštanje u pojedino ponašanje. Kada je riječ o elektroničkom nasilju, preventivne intervencije usmjerene mladima svakako moraju obuhvatiti teme koje se odnose na (Feinberg i Robey, 2009; Ferreira i sur., 2022; Hajnal, 2021; Hendry i sur., 2023; Hutson i sur., 2018; Ng i sur., 2022; Polanin i sur., 2022; Radić Bursać i Lamešić, 2023; Siddiqui i Schultze-Krumbholz, 2023; Torgal i sur., 2023):

- stjecanje znanja o elektroničkom nasilju i njegovim posljedicama (kako za počinitelja, tako i za žrtvu), te stjecanje znanja o sigurnosti u virtualnom okruženju;
- razumijevanje vlastitih potreba i motivacije za korištenje digitalnih tehnologija;
- rad na osnaživanju vještina s posebnim naglaskom na socijalno emocionalnim vještinama (odgovorno i uravnoteženo korištenje digitalnih tehnologija, samoregulacija ponašanja, vještine

- nošenja sa stresnim životnim situacijama i neugodnim emocijama, vještine rješavanja problema, socijalne i komunikacijske vještine, odolijevanje pritisku vršnjaka i slično);
- rad na cjelokupnoj slici o sebi u realnom i u virtualnom okruženju (samoefikasnost, samopoštovanje);
 - ulaganje u medijsko opismenjavanje;
 - brigu o vlastitom (cjelokupnom) zdravlju i zdravim navikama i stilovima života;
 - uključivanje značajnih drugih u životima mladih u intervenciju (roditelji, nastavnici i učitelji u školama i slično).

U recentnim pregledima literature i meta-analizama, kao kvalitetni preventivni programi koji se temelje na prethodno navedenim standardima i načelima učinkovitosti i obuhvaćaju specifične teme usmjerene na prevenciju elektroničkog nasilja u školskom okruženju najčešće se navode „ConRed Cyberbullying Intervention Program“, „Asegúrate“, te „Anti-cyberbullying intervention program“ (Chicote-Beato i sur., 2024; Siddiqui i Schultze-Krumbholz, 2023).

Na našim prostorima razvijeno je nekoliko intervencija usmjerenih prevenciji elektroničkog nasilja, pri čemu se neke usmjeravaju isključivo na ovo područje, dok su pojedini usmjereni na sigurnije ponašanje mladih na internetu, a elektroničko nasilje spominje se u manjem opsegu. Primjeri takvih programa jesu „#DeleteCyberbullying“, „Prekini lanac“, „Klikni za sigurnost“, „Biti svoj – biti u ravnoteži u virtualnom i medijskom okruženju“, „Alati za moderno doba“, „SNEP program“, pri čemu je potrebno naglasiti kako je za svega nekoliko navedenih intervencija („SNEP program“, „Biti svoj – biti u ravnoteži u virtualnom i medijskom okruženju“, te „Alati za moderno doba“) autoru ovog rada dostupna informacija o provedbi i rezultatima znanstvene evaluacije učinkovitosti programa (Dodig Hundić i Mandić, 2020; Mandić, 2022a, 2022b; Ručević, 2020).

Tretmanske intervencije u području elektroničkog nasilja

Psihosocijalni tretman definira se kao specifičan segment spektra psihosocijalnih intervencija koji se odnosi na promjenu, liječenje, ublažavanje i/ili (re)habilitaciju razvijenih problema u ponašanju, odnosno problema mentalnog zdravlja (Starčević Kaić i sur., 2020). Prilikom kreiranja tretmanskih intervencija potrebno je pratiti standarde i načela navedena kod preventivnih intervencija pri čemu je potrebno posebno voditi računa o tome da s povećanjem razine rizika, psihosocijalne intervencije imaju svoje specifičnosti koje, ukoliko ih intervencija implementira, povećavaju vjerojatnost uspješnosti tretmana (Starčević Kaić i sur., 2020):

- ✓ VEĆI INTENZITET RADA – minimalno trajanje (polu)strukturiranog psihosocijalnog tretmana bi trebalo biti 15 grupnih susreta, u trajanju od 90 do 120 minuta, minimalno jedanput tjedno (može i intenzivnije, ovisno o mogućnostima). Uz navedeno, preporučaju se i dodatni susreti (5 do 12 susreta) tijekom trajanja programa; uvodno-motivacijski susreti, susreti s članovima obitelji, kontrolni susreti, te završni susreti.
- ✓ VELIČINA GRUPE – preporučeni okvir je ukupno od 6 do 12 korisnika u jednoj grupi.
- ✓ STRUKTURA PROGRAMA RADA – u odnosu na preventivne intervencije, gdje se prednost daje strukturiranim oblicima rada, u tretmanskim intervencijama ističu se i nestrukturirani (procesni) te polustrukturirani način rada pri čemu su jasno naznačeni ciljevi/ishodi rada, ali se modalitet rada prilagođava potrebama pojedinca.
- ✓ JASNA DEFINICIJA KRITERIJA ZA UKLJUČIVANJE - tretman mora imati jasno definiranu populaciju korisnika s obzirom na dob, razloge uključivanja, način upućivanja i kriterije za uključivanje.
- ✓ KOMBINIRANI MODALITET RADA – tretmanske intervencije mogu biti individualnog i/ili grupnog karaktera, te kombinirani, pri čemu se prednost daje kombiniranom pristupu.
- ✓ DODATAN RAD NA KONCEPTIMA PROMJENE I MOTIVACIJI ZA PROMJENU - razumijevanje ciklusa promjene, različitih unutarnjih faza promjene ponašanja, razumijevanja okidača, žudnje i prevencije (re)lapsa.
- ✓ DODATNE SPECIJALIZIRANE KOMPETENCIJE VODITELJA – znanje o dijagnostičkim kriterijima, rad s otporima, vještine procjene razine problema i razvijenosti štetnih psihosocijalnih posljedica, itd.

U odnosu na populaciju, ali i na problem u fokusu, potrebno je voditi se nužnim komponentama psihosocijalnog tretmana, a koje predstavljaju sadržajne i stručne elemente koje je važno integrirati prilikom planiranja, osmišljavanja i implementacije tretmanskih intervencija (Starčević Kaić i sur., 2020). Teme obuhvaćene tretmanskim intervencijama u području elektroničkog nasilja preklapaju se s onima navedenim u okviru prikaza preventivnih intervencija, s naglaskom na dublju i intenzivniju prorađu pojedinih tema, poput utjecaja na žrtvu, preuzimanje odgovornosti za vlastito ponašanje, stavovi i uvjerenja o elektroničkom nasilju, pravne posljedice elektroničkog nasilja i slično (Hutson i sur., 2018; Tanrikulu, 2018).

Jedini tretmanski program koji se spominje i opisuje u inozemnoj, ali i domaćoj literaturi, dostupnoj autoru ovoga rada je „ConRed“ (DelRey i sur., 2016), koji pokazuje uspješne rezultate u odnosu na smanjenje činjenja elektroničkog nasilja kod muških počinitelja (kod djevojaka nisu pronađeni efekti), smanjenja problema mentalnog zdravlja kod žrtva, te značajno smanjenje činjenja elektroničkog nasilja kod skupine koja je istovremeno žrtva i počinitelj.

ZAKLJUČAK

Slijedom svega prethodno prikazanog, neosporno je da je problem elektroničkog nasilja među mladima iznimno prisutan, a podaci ukazuju na sve veću prevalenciju kako činjenja, tako i doživljavanja ovog oblika nasilja u posljednjih nekoliko godina, što značajno doprinosi i razvoju štetnih psihosocijalnih posljedica za sve uključene. Upravo zato je potrebno ulagati dodatne napore u razvoj, evaluaciju i implementaciju psihosocijalnih intervencija usmjerenih mladima, prije svega preventivnih i tretmanskih. Kada je riječ o preventivnim intervencijama, kako bi se što bolje i učinkovitije pristupilo prevenciji ovog problema, potrebno je voditi se načelima i standardima učinkovitih preventivnih programa, integrirati relevantna područja, te znanstveno pratiti i evaluirati njihovu učinkovitost. U odnosu na tretmanske intervencije, također je potrebno voditi se standardima i načelima psihosocijalnih intervencija, te ih u što većoj mjeri prilagoditi pojedincu i situaciji, s ciljem smanjenja prisutnosti nastalog problema. Znanstveno-utemeljenim i učinkovitim intervencijama možemo značajno doprinijeti sigurnijem i odgovornijem korištenju digitalnih uređaja, a time i spriječiti i/ili umanjiti nepoželjne posljedice koje utječu na cjelokupno funkcioniranje djece i mladih.

LITERATURA

1. Agustiniingsih, N. i Yusuf, A. (2023). Types of Cyberbullying Experienced by Adolescents. *Malaysian Journal of Medicine & Health Sciences*, 19.
2. Arnarsson, A., Nygren, J., Nyholm, M., Torsheim, T., Augustine, L., Bjereld, Y., ... i Bendtsen, P. (2020). Cyberbullying and traditional bullying among Nordic adolescents and their impact on life satisfaction. *Scandinavian journal of public health*, 48(5), 502-510. <https://doi.org/10.1177/1403494818817411>
3. Athanasiou, K., Melegkovits, E., Andrie, E. K., Magoulas, C., Tzavara, C. K., Richardson, C., ... i Tsitsika, A. K. (2018). Cross-national aspects of cyberbullying victimization among 14–17-year-old adolescents across seven European countries. *BMC public health*, 18, 1-15. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5682-4>
4. Bauman, S. (2015). Types of Cyberbullying. U S. Bauman (ur.), *Cyberbullying: What Counselors Need to Know* (str. 53-58). American Counseling Association. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781119221685.ch4>
5. Calmaestra, J., Rodriguez-Hidalgo, A. J., Mero-Delgado, O. i Solera, E. (2020). Cyberbullying in adolescents from Ecuador and Spain: Prevalence and differences in gender, school year and ethnic-cultural background. *Sustainability*, 12(11), 4597. <https://doi.org/10.3390/su12114597>
6. Cambridge Dictionary (Travanj, 2024). *Cyberbullying*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cyberbullying>
7. Chicote-Beato, M., González-Villora, S., Bodoque-Osma, A. R. i Olivas, R. N. (2024). Cyberbullying intervention and prevention programmes in Primary Education (6 to 12 years): A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 101938. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2024.101938>
8. Ciboci, L., Čosić Pregrad, I., Kanižaj, I., Potočnik, D. i Vinković, D. (2020). *Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na internetu – HR Kids Online*. <http://hrkids.online/prez/EUKidsOnlineHRfinal.pdf>

9. Craig, W., Boniel-Nissim, M., King, N., Walsh, S. D., Boer, M., Donnelly, P. D., ... i Pickett, W. (2020). Social media use and cyber-bullying: A cross-national analysis of young people in 42 countries. *Journal of Adolescent Health, 66*(6), S100-S108. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.03.006>
10. Del Rey, R., Casas, J. A. i Ortega, R. (2016). Impact of the ConRed program on different cyberbullying roles. *Aggressive behavior, 42*(2), 123-135. <https://doi.org/10.1002/ab.21608>
11. Digital Report (Prosinac, 2023). *Digital 2023: Global Overview Report*. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>
12. Dodig Hundrić, D. i Mandić, S. (2020). *Evaluacijski izvještaj – Alati za moderno doba*. Interni materijal.
13. Domitrovich, C. E., Bradshaw, C. P., Poduska, J. M., Hoagwood, K., Buckley, J. A., Olin, S., Hunter Romanelli, L., Leaf, P. J., Greenberg, M. T. i Ialongo, N. S. (2008). Maximizing the Implementation Quality of Evidence-Based Preventive Interventions in Schools: A Conceptual Framework. *Advances in School Mental Health Promotion, 1*(3), 6-28. <https://doi.org/10.1080/1754730x.2008.971573>
14. Durlak, J. A. (2013). *The Importance of Quality Implementation for Research, Practice, and Policy*. ASPE Research Brief. <https://aspe.hhs.gov/reports/importance-quality-implementation-research-practice-policy-0>
15. EMCDDA (2011). *European drug prevention quality standards - A manual for prevention professionals*. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
16. EMCDDA (2020). *Europski preventivski kurikulum: priručnik za donositelje odluka, kreatora javnog mišljenja i kreatora politika u području znanstveno utemeljene prevencije korištenja sredstava ovisnosti*. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. <https://www.hzjz.hr/nacionalna-istrazivanja/europski-preventivski-kurikulum/>
17. Feinberg, T. i Robey, N. (2009). Cyberbullying: Intervention and prevention strategies. *National Association of School Psychologists, 38*(4), 22-24. https://wsasp.org/resources/Documents/Mental%20Health/15-1_S4-15.pdf
18. Ferreira, P. C., Simão, A. M. V., Paiva, A., Martinho, C., Prada, R. i Rocha, J. (2022). Serious game-based psychosocial intervention to foster prosociality in cyberbullying bystanders. *Psychosocial Intervention, 31*(2), 83. <https://doi.org/10.5093%2Fpsi2022a5>
19. Forbes (Ožujak, 2024). *Internet Usage Statistics In 2024*. <https://www.forbes.com/home-improvement/internet/internet-statistics/>
20. Gagnon, R. J., Franz, N. K., Garst, B. A. i Bumpus, M. F. (2015). Factors impacting program delivery: The importance of implementation research in extension. *Journal of Human Sciences and Extension, 3*(2), 68-82. <https://doi.org/10.54718/LABZ3003>
21. Graf, D., Yanagida, T., Runions, K. i Spiel, C. (2022). Why did you do that? Differential types of aggression in offline and in cyberbullying. *Computers in Human Behavior, 128*, 107107. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107107>
22. Hajnal, A. (2021). Cyberbullying Prevention: Which Design Features Foster the Effectiveness of School-Based Programs?. *Intersections - East European Journal of Society and Politics, 7*(1), 40-58. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i1.648>
23. Henares-Montiel, J., Benítez-Hidalgo, V., Ruiz-Perez, I., Pastor-Moreno, G. i Rodríguez-Barranco, M. (2022). Cyberbullying and associated factors in member countries of the European Union: a systematic review and meta-analysis of studies with representative population samples. *International journal of environmental research and public health, 19*(12), 7364. <https://doi.org/10.3390/ijerph19127364>
24. Hendry, B. P., Hellsten, L. A. M., McIntyre, L. J. i Smith, B. R. (2023). Recommendations for cyberbullying prevention and intervention: A Western Canadian perspective from key stakeholders. *Frontiers in psychology, 14*, 1067484. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1067484>
25. Huang, C. L., Alimu, Y., Yang, S. C. i Kang, S. (2023). What you think is a joke is actually cyberbullying: The effects of ethical dissonance, event judgment and humor style on cyberbullying behavior. *Computers in Human Behavior, 142*, 107670. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107670>
26. Huang, C. L., Yang, S. C. i Hsieh, L. S. (2019). The cyberbullying behavior of Taiwanese adolescents in an online gaming environment. *Children and Youth Services Review, 106*, 104461. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104461>
27. Hutson, E., Kelly, S. i Militello, L. K. (2018). Systematic review of cyberbullying interventions for youth and parents with implications for evidence-based practice. *Worldviews on evidence-based Nursing, 15*(1), 72-79. <https://doi.org/10.1111/wvn.12257>
28. Jokić, B., Ristić, Z. i Šimon, J. (2022). *Izvešće projekta: „U potrazi za mjerom između školskog igrališta i TikTok-a“ – perspektive djece i mladih o korištenju digitalnih tehnologija*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. <https://www.idi.hr/hr/obavijesti/lista-obavijesti/objavljeno-je-izvjesce-u-potrasi-za-mjerom-izmedju-skolskog-igralista-i-tiktoka-perspektive-djece-i-mladih-o-koristenju-digitalnih-tehnologija>
29. Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. i Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological bulletin, 140*(4), 1073. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0035618>

30. Li, C., Wang, P., Martin-Moratinos, M., Bella-Fernández, M. i Blasco-Fontecilla, H. (2022). Traditional bullying and cyberbullying in the digital age and its associated mental health problems in children and adolescents: a meta-analysis. *European child & adolescent psychiatry*, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-02128-x>
31. Lieberman, A. i Schroeder, J. (2020). Two social lives: How differences between online and offline interaction influence social outcomes. *Current opinion in psychology*, 31, 16-21. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2019.06.022>
32. Makarova, E. A. i Makarova, E. L. (2019). Aggressive Behavior in Online Games and Cybervictimization of Teenagers and Adolescents. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 12(2), 157-165. <https://doi.org/10.26822/iejee.2019257663>
33. Mandić, S. i Radić Bursać, S. (2023). Rizična i neprihvatljiva ponašanja djece i mladih u virtualnom okruženju. U S. Radić Bursać, N. Ricijaš, D. Dodig Hundrić i S. Mandić (ur.), *Alati za moderno doba – Priručnik za provođenje programa prevencije ponašajnih ovisnosti i rizičnih ponašanja u virtualnom okruženju* (str. 45-50). Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
34. Mandić, S. i Rakić, A. (2023). Djeca i mladi u virtualnom okruženju. U S. Radić Bursać, N. Ricijaš, D. Dodig Hundrić i S. Mandić (ur.), *Alati za moderno doba – Priručnik za provođenje programa prevencije ponašajnih ovisnosti i rizičnih ponašanja u virtualnom okruženju* (str. 13-18). Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
35. Mandić, S. (2022a). *Evaluacijski izvještaj – Alati za moderno doba*. Interni materijal.
36. Mandić, S. (2022b). *Evaluacijski izvještaj – Biti svoj-bitu u ravnoteži u virtualnom i medijskom okruženju*. Interni materijal.
37. Martínez, J., Rodríguez-Hidalgo, A. J. i Zych, I. (2020). Bullying and cyberbullying in adolescents from disadvantaged areas: Validation of questionnaires; prevalence rates; and relationship to self-esteem, empathy and social skills. *International journal of environmental research and public health*, 17(17), 6199. <https://doi.org/10.3390/ijerph17176199>
38. McInroy, L. B. i Mishna, F. (2017). Cyberbullying on online gaming platforms for children and youth. *Child and adolescent social work journal*, 34, 597-607. <https://doi.org/10.1007/s10560-017-0498-0>
39. Meyers, D., Durlak, J. A. i Wandersman, A. (2012). The Quality Implementation Framework: A Synthesis of Critical Steps in the Implementation Process. *American Journal of Community Psychology*, 50(3-4), 462-480. <https://doi.org/10.1007/s10464-012-9522-x>
40. Nation, M., Crusto, C., Wandresman, A., Kumpfer, K.L., Seybolt, D., Morisey-Kane, E. i Davino, K. (2003). What Works in Prevention: Principles of Effective Prevention Programs. *American Psychologist*, 58(6-7), 449-456. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.58.6-7.449>
41. Ng, E. D., Chua, J. Y. X. i Shorey, S. (2022). The effectiveness of educational interventions on traditional bullying and cyberbullying among adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 23(1), 132-151. <https://doi.org/10.1177/1524838020933867>
42. Ovejero, A., Yubero, S., Larrañaga, E. i de la V. Moral, M. (2016). Cyberbullying: Definitions and Facts from a Psychosocial Perspective. U R. Navarro, S. Yubero i E. Larrañaga (ur.), *Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family, and Mental Health* (str. 1-34). Springer.
43. Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth violence and juvenile justice*, 4(2), 148-169.
44. Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2022). Cyberbullying Among Tweens in the United States: Prevalence, Impact, and Helping Behaviors. *The Journal of Early Adolescence*, 42(3), 414-430. <https://doi.org/10.1177/02724316211036740>
45. Pichel, R., Foody, M., O'Higgins Norman, J., Feijóo, S., Varela, J. i Rial, A. (2021). Bullying, cyberbullying and the overlap: What does age have to do with it?. *Sustainability*, 13(15), 8527. <https://doi.org/10.3390/su13158527>
46. Polanin, J. R., Espelage, D. L., Grotzinger, J. K., Ingram, K., Michaelson, L., Spinney, E., ... i Robinson, L. (2022). A systematic review and meta-analysis of interventions to decrease cyberbullying perpetration and victimization. *Prevention Science*, 23(3), 439-454. <https://doi.org/10.1007/s1121-021-01259-y>
47. Radić Bursać, S. i Lamešić, L. (2023). Uloga medija u životima mladih i važnost medijskog opismenjavanja. U S. Radić Bursać, N. Ricijaš, D. Dodig Hundrić i S. Mandić (ur.), *Alati za moderno doba – Priručnik za provođenje programa prevencije ponašajnih ovisnosti i rizičnih ponašanja u virtualnom okruženju* (str. 19-24). Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
48. Radić Bursać, S. i Rakić, A. (2023). Prikaz načela učinkovitosti u Programu „Alati za moderno doba“. U S. Radić Bursać, N. Ricijaš, D. Dodig Hundrić i S. Mandić (ur.), *Alati za moderno doba – Priručnik za provođenje programa prevencije ponašajnih ovisnosti i rizičnih ponašanja u virtualnom okruženju* (str. 59-74). Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

49. Ramljak, T., Vejmelka, L., Rajter, M., Matković, R. i Jurinić, J. (2022). *deShame Hrvatska – rezultati istraživanja deShame1*. https://cnzd.org/wp-content/uploads/2022/10/Lucija-Vejmelka-i-Roberta-Matkovic_deSHAME1-Hrvatska.pdf
50. Ručević, S. (2020). *Evaluacija učinka radionica provedenih u sklopu projekta: Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program - SNEP program*. <https://www.zenskasoba.hr/seksualno-nasilje-edukacijski-i-preventivni-program/wp-content/uploads/2020/07/SVEP-EVALUACIJA-UCINKA.pdf>
51. Santre, S. (2023). Cyberbullying in adolescents: A literature review. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 35(1), 1-7. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2021-0133>
52. Siddiqui, S. i Schultze-Krumbholz, A. (2023). Successful and emerging cyberbullying prevention programs: a narrative review of seventeen interventions applied worldwide. *Societies*, 13(9), 212. <https://doi.org/10.3390/soc13090212>
53. Skilbred-Fjeld, S., Reme, S. E. i Mossige, S. (2020). Cyberbullying involvement and mental health problems among late adolescents. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 14(1), Article 5. <https://doi.org/10.5817/CP2020-1-5>
54. Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S. i Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. <https://www.eukidsonline.ch/files/Eu-kids-online-2020-international-report.pdf>
55. Sorrentino, A., Baldry, A. C., Farrington, D. P. i Blaya, C. (2019). Epidemiology of cyberbullying across Europe: differences between countries and genders. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 19(2), 74-91. <https://doi.org/10.12738/estp.2019.2.005>
56. Starčević Kaić, K., Ricijaš, N. i Rojnić Palavra, I. (2020). *Standardi pružanja usluga psihosocijalnih intervencija Mreža za mlade*. Mreža za mlade Grada Zagreba.
57. Statista (Travanj, 2024). Average daily time spent using the internet by 4th quarter 2023, by age and gender. <https://www.statista.com/statistics/1378510/daily-time-spent-online-worldwide-by-age-and-gender/>
58. Stojanović, R. i Macanović, N. (2022). *Nasilje putem interneta - cyberbullying*. Centar modernih znanja Banja Luka.
59. Subaramaniam, K., Kolandaisamy, R., Jalil, A. B. i Kolandaisamy, I. (2022). Cyberbullying challenges on society: A review. *Journal of positive school psychology*, 6(2), 2174-2184. <https://www.journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/1796>
60. Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet (2023). *Istraživanje o vršnjačkom nasilju na reprezentativnom uzorku učenika osnovnih i srednjih škola kojima je osnivač Grad Zagreb*. <https://www.zagreb.hr/sazetci-rezultata-istrazivanja/193051>
61. Tanrikulu, I. (2018). Cyberbullying prevention and intervention programs in schools: A systematic review. *School psychology international*, 39(1), 74-91. <https://doi.org/10.1177/0143034317745721>
62. Torgal, C., Espelage, D. L., Polanin, J. R., Ingram, K. M., Robinson, L. E., El Sheikh, A. J. i Valido, A. (2023). A meta-analysis of school-based cyberbullying prevention programs' impact on cyber-bystander behavior. *School psychology review*, 52(2), 95-109. <https://doi.org/10.1080/2372966X.2021.1913037>
63. UNICEF (2024). *Cyberbullying: What is it and how to stop it*. <https://www.unicef.org/end-violence/how-to-stop-cyberbullying>
64. Weissberg, R. P., Kumpfer, K. L. i Seligman, M. E. (2003). Prevention that works for children and youth: An introduction. *American Psychological Association*, 58(6-7), 425-432. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.6-7.425>
65. Werch C. E. i Owen D. M. (2002). Iatrogenic effects of alcohol and drug prevention programs. *Journal of Studies on Alcohol*, 63(5), 581-590. <https://www.jsad.com/doi/10.15288/jsa.2002.63.581>
66. Yang, B., Wang, B., Sun, N., Xu, F., Wang, L., Chen, J., ... i Sun, C. (2021). The consequences of cyberbullying and traditional bullying victimization among adolescents: Gender differences in psychological symptoms, self-harm and suicidality. *Psychiatry research*, 306, 114219. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.114219>
67. Zhu, X. W., Chu, X. W., Zhang, Y. H. i Li, Z. H. (2020). Exposure to online game violence and cyberbullying among Chinese adolescents: Normative beliefs about aggression as a mediator and trait aggressiveness as a moderator. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 29(2), 148-166. <https://doi.org/10.1080/10926771.2018.1550830>

CYBERBULLYING AMONG YOUTH - OVERVIEW OF THE CURRENT STATE OF KNOWLEDGE AND POSSIBILITIES FOR DESIGNING INTERVENTIONS

Abstract: *For children and adolescents, the virtual environment has become an integral part of daily life, in which they fulfil their daily duties, complete schoolwork, grow up and achieve various developmental outcomes, build, and maintain interpersonal relationships, form their own identity and so on. Due to this intensive use, it is not surprising that data shows that more and more children and adolescents are exposed to different modalities of electronic violence (cyberbullying), especially on social networks and through online video games. Electronic violence, i.e. cyberbullying is defined as the use of the internet for the purpose of causing harm, pain or intimidation to another person (Cambridge Dictionary, 2024; UNICEF, 2024) and manifests itself through the sending of unpleasant or threatening messages, the publication of untrue information, the sending and/or forwarding of photographic or video material without the consent of the person whose material is being sent, and numerous other forms. Some data also indicates that almost all young people are exposed to electronic violence during their primary and secondary school years (EUKids Online, 2020), either in the role of perpetrator, victim, or bystander, which can lead to numerous undesirable consequences that can disrupt a young person's psychosocial functioning. Accordingly, the main objective of this paper is to present relevant scientific evidence on electronic violence/cyberbullying among children and adolescents and to present current data on the prevalence of violence through social networks and online video games. Also, guidelines for the development of psychosocial prevention and treatment interventions in this area are presented, as well as examples of programmes that have been developed and evaluated. The literature review and examples of already developed interventions help to expand the knowledge of researchers and clinicians on this very topical and rapidly changing phenomenon and provide basic guidelines for the creation and development of interventions for children and adolescents.*

Keywords: *electronic violence, cyberbullying, children, adolescents, interventions*